

Somogyi Éva

MAGYAROK A BÉCSI HIVATALNOKVILÁGBAN

A közös külügyminisztérium magyar tisztviselői, 1867–1914

MTA Történettudományi Intézet, Bp. 2017. 298 oldal

2017–2018 folyamán igen gazdag tudományos terméssel találkozhattak az egykori Osztrák–Magyar Monarchia külügyi igazgatása iránt érdeklődők. Napvilágot látott ugyanis néhány olyan munka, amelyet generációkon keresztül fognak használni a történészek és a kutatók. A nemrég hirtelen elhunyt Rudolf Agstner hagyatékából Gerhard Gonsa, az Osztrák Állami Levéltár Haus-, Hof- und Staatsarchiv részlege levéltárosa publikálta a „közös” konzulátusok kézikönyvét. Ebben a kötetben tulajdonképpen országok szerinti csoportosításban olvashatóak – mintegy adattár jellegűen – az 1918 előtt működött egykori osztrák–magyar konzulátusok történetének rövid összefoglalói, a konzulok felsorolásával (Handbuch des k. (u.) k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918. Aus dem Nachlass herausgegeben vom Bundesministerium für Europa Integration und Äußeres in Zusammenarbeit mit Gerhard Gonsa. Wien 2018.).

A másik kötet Engelbert Deusch munkája: Die effektiven Konsuln Österreich (-Ungarns) von 1825–1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien. Wien 2017. A konzulok életrajzi adatait tartalmazó, több mint 500 oldalnyi fejezet előtt több témakörben dolgozza fel a szerző a konzulok működési területeit és egyéni viszonyait. Olvashatunk szakképesítésükről és hivatali kötelességeikről, munkájukról. Sőt, még egy átlag hivatalnok egy átlagos napjával is megismerkedhetünk. A magánélet témakörének feldolgozása során a hobbik, szabadságolások, családi viszonyok is szóba kerülnek.

E művekhez társul Somogyi Éva társadalomtörténeti munkája, amely a korabeli magyar diplomatákról szól. A szerző immár évtizedek óta a téma avatott szakértője. A nemzetközi hírnévnek örvendő professzor emerita több nemzetközi projektben vett részt az elmúlt évtizedekben, tudományos munkássága kiemelkedő, amit nemcsak európai, de hazai szinten is komoly díjakkal ismert el a szakma. Több monográfiája is megjelent a dualizmus kori Osztrák–Magyar Monarchia történetéről: igazgatástörténeti munkák mellett a korszakra vonatkozó nagyszabású forráspublikációban is részt vett (a Monarchia közös minisztertanácsa jegyzőkönyveinek kiadása).

Jelen írásunkban bemutatott kötete mintegy felteszi a koronát korábbi tevékenységére. A kötet minden sorából érződik a szaktudás, a korszak forrásainak ismerete, a felhasznált forrástípusok értő elemzése. A munka egyik nagy értéke összefoglaló jellege: események, életutak, a hivatallal való kapcsolat, a város (Bécs) mint sokszínű helyszín és élettér, a társaság, az adott személy korai évei (tehát iskolái, s akár vizsgáinak eredményessége) mind-mind megjelennek a felvetett témák között.

Magát a címet érdemes kissé körbejárni, hogy érthetőbb legyen, kikkel találkozik az olvasó a műben. A „magyarok” kifejezés a magyar honos tisztségviselőkre vonatkozik, azaz olyan családokról és személyiségekről kapunk képet, akiket maga a bécsi udvar is „papíron” magyaroknak tartott. Így egy elmagyarosodott horvát család immár évtizedek óta bécsi hivatali múlttal rendelkező tagjai is vizsgálat tárgyát képezhetik, miközben tagjai kis túlzással alig jártak hazánkban (Szécsen család). Mint azt a szerző is hangsúlyozza: a nemzeti hovatartozást ebben a sokszínű, összetett világban nehéz is meghatározni. (87.) Sőt, ki is mondja, hogy „a magyar mindenkor magyar honosságot, állampolgárságot, nem pedig nemzetiséget jelent”. (15.)

A kötet címében a *bécsi hivatalnokvilág* szerepel, s mindkét szót érdemes körbejárni egy kicsit. A kötetben Bécs inkább a központot jelképezi, hiszen a diplomaták a világ összes pontján

szolgáltak, karrierjük különböző helyszínekre vetette őket. A könyvben egyébként külön fejezet (IV.) foglalkozik a hivatali és a politikai Béccsel, ám arra a szerző is kitér, hogy a város további szerepét lehetne vizsgálni például a kultúra felől is. Azt pedig már a recenszens teszi hozzá, hogy Bécsre mint a Monarchia központjára tekintő alsóbb néprétegek, „megélhetősi bevándorlók” számára egyfajta gazdasági Bécs is létezett. Bár a kötet alcíme megmagyarázza, hogy csak a közös külügyi igazgatás tisztségviselőiről lesz szó, ne feledjük: a másik két közös minisztérium, tehát a K. u. K. Finanzministerium és a K. u. K. Kriegsministerium magyar illetőségű hivatalnokai nem képezik jelen munka tárgyát.

A kötet fejezetei az egész felől haladnak a részegységek felé, azaz a hivatal (Császári Ház és Külügyek Minisztériuma) szervezeti kérdései felől a hivatalnokok (központi tisztségviselők, diplomaták és konzulok) egyéni sorsáig és viszonyaikig. A hivatal szférái mellett több fejezet is szól magáról a városról, Bécsről, a birodalom központjáról, mint a karrierlehetőségek egyik központjáról. Megismerkedhetünk ugyanakkor a *Ballhausplatzon* álló épülettel, annak szellemiségével, az azt betöltő tradíciókkal is. A külügyi testület összetettségének és az egyes külügyminiszterek személyzeti politikájának külön fejezeteket szentel a szerző. A részegységek (azaz az egyes tisztségviselők) viszonyainak bemutatása szintén többoldalú, így a társadalmi helyzet, a szakképzettség és műveltség, a nemzeti identitás éppúgy vizsgálat tárgya, mint a fizetés, a munkaidő, a szabadság vagy éppen a nyugdíj speciális kérdésköre.

A szerző komoly vizsgálatokat folytat a Külügyminisztérium hivataltörténete szempontjából. Nemcsak a szervezeti kérdésekre tér ki, hanem az általánosabb érvényű szervezetelméleti dilemmákra is keresi a választ a tisztségviselők életéből és karrierjéből vett példákon keresztül. Választ kaphatunk tehát a hivatal mindenkori működésére is, azaz olyan időtálló megállapításokat olvashatunk, amelyek akár napjaink hivatali mechanizmusaira vonatkozóan is megállnák a helyüket. A Külügyminisztérium történetének vizsgálata során végig érezhető, hogy a szerző érti, mennyire hat a szervezet működésére egy-egy vezető tisztségviselő személyisége, milyen szerepet játszanak az egyén elképzelései. (Jó példa erre például a kereskedelempolitikai osztály önállósodása. 62.)

Somogyi Éva a hivatal működésének egy további alaptörvényét is bemutatja: ez pedig a generációk tapasztalatainak összessége. Maga a Ballhausplatz (és annak szellemisége), de maga az Osztrák–Magyar Monarchia és közös Külügyminisztériuma sem tart tovább 2-3 generációnál. A szerző felismeri, és több esetben utal is rá, hogy egy újabb generáció már sokszor természetesnek tekinti azt, amiért az elődök még küzdöttek.

Külön fejezet foglalkozik a képesítéssel, és itt fogalmazódik meg a hivatalnoki léttel kapcsolatos egyik legfontosabb megállapítás. Kaphatták ugyanis ugyanazt a kiképzést az egyes diplomaták, ha mindegyikőjük személyiségi jegyei a karrier és a mindennapi események során más-más módon váltak meghatározóvá. Míg például egy arisztokrata szinte lubickol a társasági élet és egy diplomáciai rendezvény forgatagában, addig más számára csak hosszú tanulási folyamatot, tapasztalatot követően szerezhető meg egyfajta magabiztosság ilyen közegben.

A szerző megkülönböztetett figyelmet fordít a házasság jelentőségére. A házastárs kiválasztása egy diplomata számára akár a karriert is meghatározhatta. A házasságot a minisztériumnak is jóvá kellett hagynia, és természetesen nem volt mindegy, hogy ki kerül feleségként a diplomata oldalára. Szorosan összefüggött mindez a diplomata anyagi körülményeivel is, hiszen a minisztérium a rangnak megfelelő életvitelt elvárta. Ebben a házasság remek eszköz lehetett a kevésbé előkelő sorból származóknak: beházasodhattak egy diplomata családba vagy éppen a magyar politikai élet vezetői személyeivel kerülhettek családi kapcsolatba. (118.) Azt azonban ennek a fejezetnek az olvasása során is figyelembe kell venni (maga a szerző is erősen hangsúlyozza), hogy a minisztérium egészében – és valójában ez a házasságok terén sincs másként – még nagyon is továbbélt a rendi-feudális szemlélet, amely sok kötelezettséget rótt a hivatalnokokra. (127.)

A kötelezettségeket és az előírások tömkelegét nem mindegyik tisztviselő kezelte egyformán. Voltak, akik egyszerűen összeomlottak a hivatalviselés és az azzal gyakran jelentkező váratlan, olykor nagyon is nehéz élethelyzetek súlya alatt. Róluk szól a *Deviánsok* című alfejezet, amelyben kivételes esetekről van ugyan szó, azonban éppen egy periférikus cselekedet és a szervezet arra való reagálása több mindent elárul a működésről, mint a normakövetés. (232.) A deviancia több formájára is találunk példát (játékszenvedély, párbaj, adósság), ugyanakkor a minisztérium igyekezett olyan megoldást találni, amelynek végrehajtása során neki sem kell magyarázkodnia a tisztviselő viselkedése miatt.

A recenzens (aki levéltáros) számára külön öröm, hogy e munka fő forrásbázisát az Osztrák–Magyar Monarchia közös Külügyminisztériumában 1918 előtt működött diplomaták, konzulok és központi tisztségviselők személyi dossziéi képezték. Somogyi Éva árnyalt forrásismeretét és szaktudását tanúsítja, hogy egy alapvetően nyilvántartási célból összeállított anyagból társadalom- és mentalitástörténeti következtetéseket is le tud vonni. Igaz, maguk a dossziék is alkalmasak egy teljes életút és hivatali karrier rekonstruálására, mindamellert az egyén magánéletére is adnak információkat.

Ahogy eddig is történész generációk használták Somogyi Éva könyveit, bizonyos, hogy ezt a munkáját is haszonnal forgatják majd szakmabeliek, valamint a hivatal(nok)történet iránt érdeklődők is megtalálják benne a számukra izgalmas fejezeteket. Remélhetőleg ez a modern szemléletű összefoglaló hivatal- és hivatalnoktörténet mielőbb napvilágot lát német nyelven is, bár az egyre terjedő angolszász történeti irányzatok miatt akár az angol közönség számára is érdemes lenne hozzáférhetővé tenni.

Oross András

Bartha Ákos

POPULIZMUS, NÉPISÉG, MODERNIZÁCIÓ
 Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás
 20. századi történetéből
 MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2017. 332 oldal

Bartha Ákos kötete az informatív címadás iskolapéldája. A főcím három kulcsszava kijelöli azt a társadalom- és politikatörténeti területet, amelynek alaposabb és pontosabb leírásához a szerző hozzá kíván járulni. Az egybefűzött és részben egymáshoz idomított, korábban tanulmányként megjelent szövegek e fogalmak metszetében nyernek egymásra is visszaható, újabb értelmet. Ebben az összefüggésben a „populizmus” a magyar népi írók és más, Horthy-kori közéleti-szellemi szereplők régiós és európai kontextualizálásának szándékát fejezi ki egy transznacionális kulcsfogalom bevezetése révén. A „népiség” ugyanezen hálózatok belső, a magyar történelemből kiinduló megértésének célkitűzésére utal. A „modernizáció” pedig jelzi: a tárgyalt szellemi és politikai fejlemények nem értelmezhetőek kielégítően, ha a történész elmulasztja a korszak Magyarországn zajló reformgondolkodás párhuzamos iskoláival összevetni a „harmadik utas” népi áramlatot.

Az alcímet ugyanakkor túlzottan kiterjesztőnek vélem. Bár a 20. századra tett utalás technikailag igaz, a fókusz határozottan az 1918 és 1945 közötti időszakra esik, és 1945 utáni témák felé csak a második világháború után keletkezett visszatekintések, illetve a háború